

MARKAZIY OSIYO INVESTITSIYA SHARTNOMALARIDA NIZOLARNI HAL QILISH MEXANIZMLARI

Abraxmatova Ma'mura O'ktam qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro huquq va qiyosiyhuquqshunoslik
fakulteti 3-bosqich talabasi

Markaziy Osiyo investitsiya shartnomalarida nizolarni hal qilish mexanizmlari

Annotatsiya: ushbu maqolada Markaziy Osiyo mamlakatlarida investitsiya shartnomalarida nizolarni hal qilish mexanizmlari, davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolalarning hal qilish tartibi to'g'risida Vashington konvensiyasi, shuningdek, ushbu konvensiyani ratifikatsiya qilgan davlatlarda nizolarning hal qilish mexanizmlari yoritiladi.

Investitsiya faoliyati bilan bog'liq bo'lgan har bir nizoni hal qilishda Vashington konvensiyaga alohida to'xtalib o'tilgan. 1965- yil 18-martda qabul qilgan, ushbu konvensiya, davlatlar va mamlakatlar o'rtasidagi investitsiya nizolarini hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu **konvensiyaning 25-moddasida** nizolarni hal qilish shuningdek, investitsiya nizolari nimalardan iborat ekanligi alohida ko'rsatib o'tilgan:

- chet el investitsiyalari bilan bog'liq bo'lgan munosabatlardan kelib chiqadigan investitsiyaviy nizolar;
- ishtirokchi davlat va chet el xususiy investori o'rtasida yuzaga keladigan nizo;
- taraflarning huquq va majburiyatlarining mohiyati va hajmi bo'yicha, investitsiya shartnomasida ko'rsatilgan majburiyatlar bajarilmaganligi uchun to'lanadigan kompensatsiya shartlari va hajmi bo'yicha huquqiy nizolar.¹

Markaziy Osiyoda investitsiya bilan bog'liq bo'lgan nizolar chet davlat investorlarining chet davlat hududida faoliyat olib borishda yuzaga keladigan nizolar investitsiya nizolari sanaladi. Markaziy osiyo hududida investitsiya shartnomasi bilan bog'liq bo'lgan nizolarni hal qilishda milliy huquq rejimi ham muhim o'rin tutadi. Jumladan, **“Investitsiyalar va investitsiya faoliyatini tartibga solish to'g'risidagi”** O'zbekiston Respublikasi qonuni ushbu Vashington konvensiyasi asosida qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi 1993- yil 7-maydagi **“ Davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolarni hal qilish tartibi to'g'risidagi konvensiyasiga qo'shilish to'g'risidagi”** qaroriga muvofiq Vashington Konvensiyasiga qo'shilgan. Ushbu konvensiyaga qo'shilgan, har bir a'zo davlat o'z

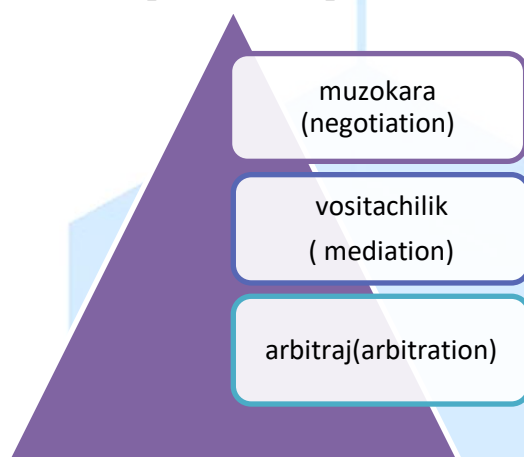
¹ Davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolarni hal qilish tartibi to'g'risidagi konvensiyasi 25-moddasi

ichki milliy rejimi orqali investitsiya faoliyatini tartibga solishi mumkin. Ikkinchidan davlat o'z ruxsati orqali tashkil etiladigan markazlarga vakolat berishi mumkin. Bugungi kunda zamonaviy investitsiya kelishuvlari investor va qabul qiluvchi davlatning huquq va majburiyatlarini inobatga olishi zarur. Qabul qiluvchi davlatning huquq va manfaatlari buzilgan yoki nizolar kelib chiqqan taqdirda, xalqaro davlatlar kelishmovchilikni keltirib chiqarishi mumkin. Agar ushbu holat yuzaga keladigan taqdirda, xalqaro huquq vositalari bilan tartibga solishini kerak. Vujudga keladigan ushbu holatda, albatta investor mahalliy davlat sudlariga murojaat qiladi. **O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksining 30-moddasida** investitsiya bilan bog'liq nizolar keltirilgan. Jumladan:

- ✓ investitsiya shartnomalarini tuzish, o'zgartirish va bekor qilish bilan bog'liq nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomalarini haqiqiy emas deb topish haqidagi nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomasining bajarilishi bilan bog'liq nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomasidan kelib chiqadigan soliq, bojxona, ijtimoiy, ekologik va boshqa majburiyatlarning investor tomonidan bajarilishi bilan bog'liq nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomasi bo'yicha investorga berilgan mol-mulkni talab qilib olish yoki bunday shartnoma bo'yicha neustoyka undirish va (yoki) zararlar o'rnini qoplash to'g'risidagi nizolar.²

Investitsiyaviy nizolarni hal qilishning protsessual jihatiga o'tishdan oldin nizolarni sudgacha, yoki muqobil hal qilish tartibini yoritib o'tish lozim. Investitsiyaviy nizolarni muqobil hal qilish yo'llarini deyarli barcha investitsiyalarni himoya qilish kelishuvlari qo'llab quvvatlaydi.

Asosan nizolarni muqobil hal qilish vositalarining 3 ta turlari mavjud.

1. Muzokara (negotiation) – nizo taraflarining uchinchi shaxs jalb qilmagan holda o'zaro kelishib olishi.

² O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksining 30-moddasi

2. Vositachilik (mediation) – mustaqil neytral vositachi yordamida nizoni hal qilish, bunda vositachi muzokaraga ko‘maklashadi.

3. Arbitraj (arbitration) – nizoni mustaqil neytral shaxs – arbitr yordamida hal qilish, bunda arbitr taraflar uchun majburiy qaror chiqaradi.³

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, muzokaralar oson va egiluvchan vosita hisoblanib, taraflar bunda konfidensial tarzda muloqot qiladi, o‘zaro nizoga munosabatlarini bilib olishadi va unga yechim topishga harakat qilishadi.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida investitsiya shartnomalari bilan bog‘liq nizolar o‘z yechimini adolatli, xalqaro huquq normalariga munosib ravishda hal qilinishi uchun, ratifikatsiya qilingan ushbu konvensiya nizolarni hal qilish uchun milliy markazning reglamenti hisoblanadi. Investitsiya bilan bog‘liq nizolarning hal qilinishida milliy markaz o‘z faoliyatini samarali amalga oshirmoqda.

Markaziy osiyo mamalakatlarida investitsiya nizolari bilan bog‘liq ishlar bo‘yicha xalqaro markaz tashkil etilgan bo‘lib, uning faoliyati Vashington Konvensiyasi asosida amalga oshiriladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-iyulda qabul qilingan **«Sudlar faoliyatini yanada takomillashtirish va odil sudlov samaradorligini oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi** Farmoni bilan investorlar huquqlarini munosib himoya qilish maqsadida Oliy sudda investitsiyaviy nizolar va raqobatga oid ishlarni ko‘rish bo‘yicha maxsus sudlov tarkibi tashkil etildi.⁴

O‘zbekiston Respublikasida xalqaro investitsiya nizolarini hal qilish maqsadida Savdo-sanoat palatasi Ijroiya qo‘mitasining 2011-yil 1-fevraldagi qaroriga asosan **Xalqaro tijorat arbitraj (hakamlik) sudi** tashkil qilingan va 2011-yil 15-fevralda adliya organida hisob ro‘yxatidan o‘tkazilgan. O‘zbekiston Respublikasining **“Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida»gi Qonunning 63-moddasiga** ko‘ra, chet el investitsiyalari bilan bog‘liq bo‘lgan va O‘zbekiston Respublikasi hududida chet ellik investorning investitsiya faoliyatini amalga oshirishi chog‘ida yuzaga keladigan nizo (investitsiyaviy nizo) muzokaralar o‘tkazish yo‘li bilan hal etiladi. Agar investitsiyaviy nizoning taraflari muzokaralar o‘tkazish yo‘li bilan nizoni kelishilgan holda hal etishga erishishga qodir bo‘lmasa, bunday nizo mediatsiya yo‘li bilan tartibga solinishi kerak. Muzokaralar o‘tkazish va mediatsiya yo‘li bilan tartibga solinmagan investitsiyaviy nizo O‘zbekiston Respublikasining tegishli sudi tomonidan hal qilinishi kerak.

Investitsiyaviy nizolarni ushbu moddaning birinchi va ikkinchi qismlarida nazarda tutilgan tartibda hal qilish mumkin bo‘lmagan taqdirda, agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida va (yoki) investor hamda

³ TSUL

⁴ O‘zbekistonda investitsiyaga oid nizolarni hal qilishning huquqiy mexanizmi to‘la ta‘minlanmagan (xabar.uz)

O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasida tuzilgan shartnomada tegishli va haqiqiy arbitraj sharti nazarda tutilgan bo‘lsa, bunday nizo xalqaro arbitraj vositasida hal etilishi mumkin.

Faqat O‘zbekiston Respublikasining imzolangan va amaldagi xalqaro shartnomalari va (yoki) investor hamda O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasida xalqaro arbitrajga murojaat qilish paytida tuzilgan shartnoma doirasidagi yozma rozilik O‘zbekiston Respublikasining investitsiyaviy nizoni arbitraj yo‘li bilan hal etishga bo‘lgan roziligi hisoblanadi.⁵

Bundan tashqari, taraflar o‘rtasida vujudga kelishi mumkin bo‘lgan barcha investitsiya nizolarini hal qilish uchun arbitraj kelishuvi kelishib olinadi. Yozma rozilik 2006-yilgi Nyumont-Mayning kompaniyasi va O‘zbekiston o‘rtasida vujudga kelgan nizo sababli kiritilgan va ushbu modda investitsion nizolarni xalqaro arbitrajlarda ko‘rib chiqishini cheklaydi. Shuningdek, bugungi kunda davlatlar va chet el investorlari mahalliy sudlardan ko‘ra, arbitraj sudlarini tanlashining bir qator sabablarini keltriib o‘tish lozim.

Birinchidan, chetlik investor har doim mahalliy sudlarga nisbatan shubha bilan qaragan, chunki har qanday mahalliy sud o‘z davlati manfaatini himoya qiladi degan qarash mavjud;

Ikkinchidan, mahalliy sudyalar mahalliy qonunchilik bo‘yicha mutaxassis bo‘lsalarda, xalqaro huquq va xorijiy davlatlar qonunchiligi haqida ma’lumotlarga ega emaslar, arbitraj sudlari esa tomonlarga ma’lum bir huquq sohasi bo‘yicha mutaxassis bo‘lgan sudyani tanlash imkoniyatini beradi;

Uchinchidan, mahalliy sudlarda nizolarni ko‘rib chiqish juda uzoq muddat, ba’zida yillar davomida cho‘zilishi mumkin, arbitraj sudlarida esa bu jarayon tezroq yakunlanadi;

To‘rtinchidan, arbitraj sudlari mahalliy sudlardan farqli ravishda tomonlarning konfidensialligini ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “ **Investitsiya va investitsilar faoliyati to‘g‘risidagi**” qonuning 46-moddasida O‘zbekiston Respublikasida chet ellik investorlar va ularning investitsiyalari uchun huquqiy rejim keltirilgan bo‘lib unga ko‘ra:

Chet ellik investorlarga hamda chet el investitsiyalariga adolatli va teng huquqli rejim taqdim etiladi, ularni to‘liq va doimiy ravishda himoya qilish hamda ularning xavfsizligi ta’minlanadi. Bunday rejim O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan rejimga nisbatan noqulayroq bo‘lishi mumkin emas.

⁵ O‘RQ-598-сон 25.12.2019. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida (lex.uz)

Chet el investitsiyalari uchun huquqiy rejim O'zbekiston Respublikasining yuridik va jismoniy shaxslari tomonidan amalga oshiriladigan investitsiyalarning tegishli rejimiga nisbatan noqulayroq bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga, xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalariga muvofiq iqtisodiyotning hamda aholi sog'lig'ini, hayvonot va o'simlik dunyosini, atrof-muhitni muhofaza qilishning, shuningdek O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligiga doir manfaatlari himoya qilinishini ta'minlashning belgilangan sohalariga chet el investitsiyalarini kiritish uchun cheklavlarni yoki taqiqni o'z ichiga olishi mumkin.⁶

Chet ellik investorlarning O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan kafolatlangan, buzilgan huquq va manfaatlarini tiklash O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi hamda xalqaro shartnomlari bilan tartibga solinadi. Chet mamlakat va mahalliy davlat investitsiyalarini o'rtasidagi nizolarini hal qilish maqsadida tashkil etilgan arbitraj markazlariga tomonlar tomonidan da'vo arizasi kiritilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolarni hal qilish tartibi to'g'risidagi konvensiya
2. O'RQ-598-сон 25.12.2019. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida (lex.uz)
3. TSUL
4. 24.01.2018. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi (lex.uz)
5. O'zbekistonda investitsiyaga oid nizolarni hal qilishning huquqiy mexanizmi to'la ta'minlanmagan (xabar.uz)

⁶ O'RQ-598-сон 25.12.2019. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida (lex.uz)